

թերթեմ իր ծաղիկները, ուր խոստովա-
նութիւնը կը գտնեմ իր անձին «անմեղու-
թեան» ու «փափկութեան» որոնց զուգ-
ընթաց է սակայն իրեն վիճակուած խաչը,
սեւ բախտը:

«Որ ժըպիտը դեռ չը տեսած խուսափուկ
Արտասուքը ինծի բաժին, մաս թողուց»:

Պատանի Որբերեանի երգերն ու ար-
ձակները շատ համեստ ու փոքրիկ հատոր
մը կը կազմեն. հոն կան իր խոհերը շա-
նիկ հետ. Արցունքի կարկիւնը՝ որոնք կը
խեղդեն իր առաջին ժպիտը, եթէ երբեք
ունեցած է: Իր «Լուռ...»-ը, առ տարա-
բախտ Եղիան, որբան մոռնալ ու յոռե-
տես նոյնքան հաւատացեալ հոգեւոր խո-
յեանքն ունի. Որբերեան խորհող հոգի մըն
է, և որբ. ու կ'երգէ, ինչպէս իր ետեւէն
Տէրեան, գերեզմանը զոր՝ ծաղիկայ անկո-
ղիկ կը կարծե մարդ, սակայն

«Ուր անյուսութեան լուռ օձը գալարուած կը
և մարդը [կենայ]
«Կ'երթայ պահ մը հանգչիլ հոն
Եւ կը լռէ յաւիտեան...
Գերեզմանը գերեզմանին մէջ, փոշին փոշին
[քով,

Եւ կը սկսի անհուն լուսութիւնը: ...
Իմ հոգին ալ լուռ, անձայն
Երազոց հետ գոյնգոյն,
Լուռ կ'երթայ հոն՝ ուր կ'երթան
Լուռ և անխօս բոսայեան
Յաւիտեան...»:

«Մեռելին երգը» զոր Սիպիլի կը նը-
ւիրէ, և ուր անմահութեամբ կը տար-
փողուի այդ բանաստեղծ կնոջ քնարը,
ամբողջապէս թրթռացում մըն է լոյսի և
ստուերի, կեանքի և մահու, ժպիտի և
արցունքներու. լոյսը, կեանքը Սիպիլի
երգերն են, որոնք

«... Պիտի մընան, ցորչափ կան
Եթեր, ժպիտ, երկինք, գարուն,
Քնա՛ր, դաշնակ կամ երբեք...»:

Միւշկեռ իր երգերը գերեզմանի և մահ-
ոշուն մէջ պիտի սահիկ ընկի, խոնոռե.

«Ձի կեանքիս մէջ իմ տաւրին
Շիրիմն եղաւ սիրելին
Իմ շրթներս ալ անմեղին
Երգը ըսին մեռելին»:

Դարձեալ լոյսի և ստուերի խաղեր են
«Ընդէ՛ր ապրիմ — ընդէ՛ր մեռնիմ»-ը, ինչ-
պէս նաեւ «Մի՛ կարծեր»-ը, ուր լոյսը
միշտ փաղփուռ է, դժոխքը հալածական,
երկինքը փարեկի. և վշտահար սրտերուն
վերջին պատգամ «Երկինք չէ այս աշ-
խարհ» կ'ըսէ ու կ'անցնի. այդ իսկ շատ
է հասկցողին: Աւելին ուզողը թող կար-
դայ Արտասուչա՞ղ պսակը զոր կը դնէ
Շմաւոնեանի շիրմին վրայ:

«Մահէն անդին դուն մեզ ըսիր, թ'ինչե՛ր կան
Աստուած, երկինք, փրկիչ մը սէ՛ր,
Կեանք մ'անվախճան, քաղցրիկ յոյսեր:
Յոյսե՛ր... որոնք գիտենք թէ են իրական»:

Այդ յոյսերու երգիչն է որ իր արձա-
կին մէջ ալ կը փայլի միշտ տխուր:

«Բաժանում», և «Անձնասպանը» որուն
հողակոյտը ճիւղղի մըն է, ուսկից սար-
սուռով ու մրմուռով դեռ կը լսուի ու-
նոցի պէս «Անէ՛ծքը» որ բաժինն է Յու-
դաներու և Վասակներու:

Կը թողում «Յիշատակաց ծաղիկներ»-ը
առանց մոռնալու անոնց անմեղ ու ան-
արուեստ բոյրի քաղցրութիւնը, ու պահ
մը կը զիտեմ Որբերեանը այլեւս երի-
տասարդ ու հասուն, բայց միշտ որբ ու
մեղամաղձիկ, ու նաեւ պանդուխտ՝ հե-
ռաւոր ծիպութիւն մէջ, սիրելեաց և հայ-
րենիքի կարօտով հալումաշ. ու քաղցր է
ինձ սուգուիլ «Ովասիս»-ին մէջ զոր գիտ-
ցաւ այնքան շէնշող կերտել ու ընծայել
մեզի իր ողբալի մահէն առաջ:

«Ովասիս», Սիբիլիկի անապատներուն
խորը, ուր կիզանուտ արփիէն աւելի հայ-
րենիքի տապն է որ իր սիրտը կ'այրէ.
ու կ'երգէ դարձեալ լուսնին, այս անգամ
աւելի ներդաշնակ, ներշնչումին տակ «Ա-
սիոյ թափառաշրջիկ հովուին գիշերային
երգին» մենութեան սիրահար երազներով:

տենչանքներով «ողջունելու Հայուն ազա՛տ
հորիզոն»:

Որբերեանի «Ովասիս»-ը բերրի է, հոս
պատանեկան թռիչքներէն վեր բան կայ,
ծաղիկներու տեղ հաստարուն մայրիներ՝
սաղարթագեղ, հովանաւոր:

«Սիբիլքս»-ը հոյակապ է՝ որպէս «մահ-
արձան ամայութեան» և իր սկզբնաւո-
րութեան մէջ Ալիշանի «Անդորրանք Ան-
ւոյ»-ի վեհութիւնն ունի, կուռ և իմաս-
տալից, մարդկային քաղաքակրթութեան
մայր երկրի անցեալին վերլիշումով:

Որբերեան՝ որպէս տարագիր՝ միայնակ
է իր լուռ ցաւերուն մէջ և հոն է որ կը
յօդէ իր «Կցկտուր խօսքեր»-ը իր նման
նժեղ հոգիներուն լոկ իմանալի:

Եւ խլեակի մը նման, զոր ալիքները
կը նետեն անապատներու հրատապ եւ
անսահման յորձանքներուն մէջ, կը զգայ
կսկիծը իր «Տնակ»-ին՝ սեւ բախտէն մո-
խրացած, ու հիմա կաթիլ մը սփոփանքի
տենչով կ'երգէ իր «Նոր տնակ»-ը, ու
կ'աղօթէ իր մեռած յոյսերուն յարութեան
համար:

Ես կը սիրեմ որպէս տխուր պատկեր
հոգեկան խռովքի՝ իր «Վարդենին»-ը
ազազուն կը մեռնի... զրկուած խնամք-
ներէն սիրասուն ձեռքի մը որ զինք տըն-
կեց երբեք... Ատիկա արդեօք իր տան
թէ հայրենիքի ճակատագրին ողբն է...:
Ոչ ոք գիտէ. թէեւ երկուքին ալ կը յար-
մարի: Բայց ահա «Գրնա» կը գոչէ իր
Յարութիւն գաւիկն, կարծես լրացնելով
«Վարդենի»-ին խորհուրդը. չէ՞ որ Որբեր-
եան թունդ հաւատացող մ'է յարութեան
իր մեռած յոյսերուն. «գնա՛» կը գոչէ
իր զաւկին մանաւանդ թէ ամէն հայու,
«Վերաշինէ՛ տնակս աւեր ու լքուած»:

«Վերաշինէ՛ տնակս աւեր ու լքուած»
ու ինք, անդին, որպէս հառաչը անծիր
անապատին, Հայրենիքը կ'երազէ ու ա-
նոր ազատութիւնը «Հարաւի հուր խոր-
շակին» ու «Յիշատակ»-ին մէջ, և կը
տենչայ լսել Եփրատի ափին, ողբաձայն
«Կոչնակ»-ին «Պայծառ երգը յարութեան»
տխրագին վերլիշումով իր «Գիւղի ճամ-
բուն»

«Ուր քալէինք գառնուկս և ես»:

Դեռ պիտի ուզէի վերլուծել մի առ
մի արձակ էջերու սրտագրաւ նիւթերը,
որոնք ամբողջապէս կը խտացնեն հայրե-
նասէր ոգին, որբի վիշտն ու աւերակ
սիրտը, արցունքը պանդուխտին, կարօտը
հայրենիքին ու անոր ազատութեան որո-
տացող փողը որ ձայն կու տայ չորս հո-
վերուն մէջ սփռուած հայութեան, ու կը
հաւատայ հաստատ հայուն փրկութեան՝
հայ սրտին բաբախով, հայ բազուկի զօ-
րութեամբ, միութեան և սիրոյ ուխտով:

Բայց անպայման կանգ առնել կ'ու-
զեմ, գէթ պահ մը, Որբերեանի տխրեղակ
քնարին թրթռացումներուն ի լուր. «Ծը-
փանքներ»-ուն կ'ակնարկեմ, որոնք զրժ-
բախտաբար հատուածներ են միայն «Ո-
վասիս»-ին մէջ ցրուած. երանի՛ թէ ամ-
բողջական և ուրոյն հատորի մէջ լոյս
տեսնէին, որովհետեւ կը հաւատամ որ
անոնք մեր արդի գրականութեան լաւա-
գոյն գործերու կարգին պիտի դասուին:
«Հայրենասիրի տաղեր»-էն վերջ հայկա-
կան ազատութեան ամէնէն կրակոտ քեր-
թուածն է ան որուն մեծաչափ տարազը,
ուժն ու վսեմութիւնը՝ դասականութեան
թռիչք մը կու տան, ինչպէս նորագոյն
վիպականութեան մը ազատ հորիզոնները
թոյրի և բոյրի մէջ զեղուն: Անոր «Նախ-
երգանք»-ը ուղղուած է Եւրապայի ազա-
տութեան սիրահար Պայրենի, որ

«Մոլորատանջ գիսաւոր, Քոլոսէին վերն առ-
[կախ,
Յոգնած յորձանք մ'ովկիանին, ի Ս. Ղազար
[զրտաւ նինջ»:

Որբերեան կ'աղերսէ որ ան իրեն ընկեր
տայ Հարուտը. ու անոնք պիտի փնտռեն
միասին նոր հորիզոն, նոր երկիր. պիտի
տեսնեն ապերձանիկն Հայաստան, աւելի
սգազգեաց քան Եւրապան, ու իրենց վե-
րադարձին ամէն բան պիտի պատմեն. ու

«Գուցէ իջնես միանգամ քու բարձունքդ այն
[ատեն,
Քնարիդ շեշտերը յուզեն պոռնկացած Եւրո-
[պան,

Եւ ալեւոր Մասիսի ծինասպիտակ գագաթէն
Ազատութեան մոռցըած երգը գոռաս Հայու-
թեան...»:

Այսպէս կ'երգէր Որբերեան 1906ին,
հայրենիքէն տարագիր. ու հետզհետէ կը
ստեղծագործէր մասերը այդ մեծ բեր-
թուածին «Երգ Ս. Դեպի Անդունդ», յետոյ
«Բ Մեր Յիշդ», յետոյ «Առ Ովկիան» եւն:

Հայկական ազատութեան այդ մեծ երգը
Արարչագործութեան և ամբողջ մարդկային
պատմութեան ցուցադրութիւնն է, ուր ի
յայտ կու գան աստուածայինն ու մարդ-
կայինը իրենց յատուկ գոյներով:

Անոր գաղափարի հերոսն ու մուսան զոր
կը պաշտէ՝ Լորտ Պայրըն է. և Որբերեան
ուխտած է անոր տիպարին վրայ՝ ըլլալ
ռազմիկն ու նահատակը հայկական ազա-
տութեան:

Անգամ մ'ալ դառնանք Որբերեանը դի-
տելու որպէս բերթող. պիտի տեսնենք որ
«Յիշատակաց ծաղիկներ» ու հեղինակը
թէեւ պահած է բնականութեան և ան-
կեղծութեան զիծերը իր բերթուածին, ինչ-
պէս իր սկզբունքներուն, սակայն «Ո-
վասիս»ի մէջ այլեւս արուեստագէտ մըն
է ան: Պէտք է ըսեմ որ մտաւոր ու գա-
ղափարական զարգացումին խոտոր կը
համեմատի Որբերեան իր համեստութեան
մէջ. և ես կը մերժեմ իրեն ձայնակցիլ
որակելու համար «Ովասիս»ը որպէս «Յի-
շատակներու ազագուն և անբոյր փունջ
մը». — Ո՛չ, սիրելի Որբերեան, մենք
հայ յոյսերու ամբողջ անմեռ դալարու-
թիւնը կը տեսնենք քու տաղերուդ մէջ,
ինչպէս հոգեգմայլ բուրումը հայրենասէր
ու վշտահար՝ բայց հզօր հոգւոյդ:

— Որբերեանի գաղափարականը շատ
բարձր է. հաւատացեալ մըն է ան և խոր
իմաստասէր՝ ինչպէս կը տեսնուի «Հէր-
պէթ Սքէսներ» բերթուածին մէջ, որ
այնքան խորութիւն և զօրութիւն ունի:
Պայքարին մէջ՝ որ իր հոգւոյն խորը կայ՝
հաւատքն է յաղթականը վշտին վրայ: Ան
կը հաւատայ ճշմարտութեան՝ «Որ Եր-
կնից մէջ է», Ահեղ Անձամթիւն՝ զոր
պիտի երթանք շօշափելու օր մը...: Իրեն

համար գերագոյն վախճան մ'ունի կեան-
քը՝ որուն խորհուրդը պիտի հասկնանք
օր մը, և պիտի ստանանք պատասխանը
մեծ հարցումին:

Պատգամը թէ «Մէրը միշտ մահէն ա-
ւելի հզօր է ու հայրենիքներէ աւելի յա-
ւերժական» ամբողջապէս աստուածաշն-
չական ներշնչում է. և վերջապէս շատ
խորհրդաւոր ու վսեմ են բառերն ու տեն-
չանքները զոր Որբերեան ոգեվարի եւ
ամէն մարդու հոգւոյն և շուրթին վրայ
կ'ուզէ դնել «ԱՍՏՈՒԱԾ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ, ԱԶԱ-
ՏՈՒԹԻՒՆ, ՄԱՅՐԻԿ»...

Չեմ տարակուսիր թէ Որբերեանը շատ
սիրած է Դուրեանը. «Աղամի Անէժը»,
հզօր բերթուած, իր կազմին և ինչ ինչ
գծերուն մէջ կարծես «Տրտունջը» կը
յիշեցնէ, ինչպէս «Սփինքսը» վսեմ ու դա-
սական՝ Ալիշանի «Անդորրանք Անույ»ին
շունչն ունի, և «Առ Աստուած»ը՝ տարա-
բախտ Եղիայի պոռթկումներուն նմանու-
թիւն: Բայց ասով երբեք չենք գնոր
զինք որպէս ստրուկ հետեւող. իր պարզ
ու անկեղծ ոգին զայդ կը մերժէ:

Իր լեզուն ոտանաւորին մէջ անհաւա-
սար է և ոչ անմեղանչական. և լաւագոյն
քնարական տողերու քով՝ երբեմն քիչ
յղկուածներ չեն պակսիր. թերութիւն մը՝
արդիւնք լեզուն գրաբարախոսն ձեւին:

Մինչդեռ իր արձակը աւելի ներդաշ-
նակ է և անկաշկանդ. պարզ՝ իմանալիու-
թեան մէջ, բայց ձեւաւոր, զանազանաւ-
զունագեղ և խանդավառող. միշտ երիտա-
սարդի շունչով՝ ինչպէս են ստոյգ բա-
նաստեղծները:

Իսկ թէ Որբերեան իր կարգին արդեօք
եղած է ներշնչման աղբիւր... այդ ըսելը
դժուարին է, մանաւանդ որ «Ովասիս»ը
իր երկերու մեծ ժողովածուն՝ դեռ 1920ին
լոյս տեսաւ. կը մնան «Յիշատակաց ծա-
ղիկներ»ը, հր. 1892ին: Առանց վարու-
ժանէն կապտելու բանաստեղծի և մեծ
արուեստագէտի փառքը, հոս ալ պիտի
ըսեմ որ «Հեթանոս երգեր»ու հեղինակին
քով նշմարներ կան Որբերեանէն. ահա կը
նշանակեմ գէթ մէկ հատ որպէս նմոյշ՝

Որբերեան «Իւր գերեզմանը» բեր-
թուածին մէջ կ'երգէ, (1892ին).

Կոյսն ալ մեռաւ. — Գարնան յանձնեց իւր գա-
լուն,

Աչաց կապոյտն ալ ալեակին, եթերին,
վարդին տուաւ բոսորը իւր այտերուն,
իւր մրմունջն ալ բնութեան շարժուն կիթառին:
Լուսինն տուաւ իւր մագերը ոսկեգոյն,
Եւ Մայիսին յանձնեց աչացն իւր վտակ,
Հոգի մ'ունէր... հետը տարաւ Աստուծոյն,
Սիրտն ալ թողուց սրտիւ. սիրոյ յիշատակ...:

Ու քսան տարիներ յետոյ (1912ին)
վարուժան ալ «Հեթանոս երգեր»ու «Դաշ-
տերու տղան» լուծելով կ'ըսէր.

«Քեզ բնութիւնն է կազմած, կամ դո՛ւն ես բնու-
թիւն —

Եթէ ա՛յսօր — ներէ՛ այս սեւ բառերուն —

Մահն հոգին տակ լուծէ քեզ,
Այտերդ վարդն առնէ պիտի, սէրդ՝ լուսնակ,
Սիրտդ պլպլուն, երգըդ հովն, աչքերդ մոնի-
լակ,

Հոգիդ երկինքն, արցունքդ... ե՛ս: —

Նոյն տարրալուծական գործողութիւնը,
այնպէս չէ:

* * *

«Գիշերոյ մը մութ» ու մայլն անհուն
Պատած էր գերկիր ի սեւ մի պատան...
(1874թ) Փետրուարն էր այն... (14)

Չեան ճերմակն ու մայլն գիշերին
Չիրար լափէին.....

Կէս գիշերն անցած միայն տան մը մէջ

Մոմ մի նուաղէր լուսով մի աղօտ...

Քիչ յետոյ յանկարծ պատրոյգն մարեցաւ...

Եւ այդ մութին մէջ մանկիկը ծնա՛ւ,

Մանկիկ մը ցաւոց, մանուկ մոռլին....

Եւ, ա՛հ, մութին մէջ ծնած այդ մանուկ,

Մո՛ր անցելոյն տէ՛ր եղող այն տղայ,

Եւ նա՛, որ չառաւ ժպիտ մ'խուսափուկ

Ե՛ս էի...»

Որբերեան ինքն էր:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՏՐՈՍԻԱՆ

ԲԱՋՄ. ՓԵՏՐՈՍԻԱՆ 1932

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐԳԵՐ

ՀԱՅԿԱՐԱՆ — Պարբերագիրք. Գեորգ Մեսրոպ.
Հրատ. 1931, Բաւոյն — Սօֆիա (Պուլկարիա) Մե-
րոպեան ճեմարան. Տպագրութիւն Պ. Պալլադեան,
Սօֆիա, Գին 200 լէվա կամ 50 ֆր. էջ 320, պատ-
կերադարձ:

Նոր պարբերագիրք մը, ըստ խմբա-
գրին 1927 էն ի վեր սաղմնաւորուած,
որ «պէտք է ըլլար կարելի եղածին չափ
պարզ, հասկնալի լեզուով, Հայ կեանքի
բոլոր երեւոյթներուն, Հայ պատմութեան,
Հայ մշակութեան վրայ ծանօթութիւննե-
րու հաւաքածոյ մը: Առանց բառարանի
մը ճիշտ բնականորութիւնը գնելու, Հայ
հանրագիտարանի (Encyclopédie) բու-
վանդակելիք նիւթերը կ'ուզեմ տալ հա-
տոր առ հատոր: Այս առաջին հատորը,
եթէ հնարաւորութիւններ ունենանք պիտի
ունենայ իր յաջորդները եւս»: Ըստ իս,
թէեւ այս առաջին հատորը իր նպատա-
կէն շեղած կը թուի, ըլլալով աւելի իւր-
ճողում մը քան թէ ընտրուած նիւթերու
հաւաքածոյ իրմէ ակնկալուած պոհանջը
չփափաքուէս գոհացնելու, այսուհանդերձ
ունի բաշխելի նպատակ մը՝ որուն գուցէ
հասնին յաջորդող հատորները:

Այս հատորին մէջ շօշափուած են գրեթէ
Հայկական բոլոր նիւթերը, կամ գէթ փոր-
ձուած են: Նորութիւն չկայ հոն, նոյնիսկ
շատ ծանօթ խնդիրներ և նիւթեր շատ
անգամ խտացած են հատուածներու մէջ,
որոնք գրեթէ հասարակաց տեղիք կրնան
համարուիլ: Նկարները մեծ մասամբ վե-
նետիկի Միսիթարեաններու հին և ծանօթ
հրատարակութիւններէն օրինակուած են:

Չուզելով աւելի ծանրանալ, ըսեմ մի-
այն որ եթէ Գեորգ Մեսրոպ լրջօրէն փա-
փաքի՝ կրնայ շատ աւելի նպատակայար-
մար Հայկարաններ տրամադրել մեր նոր
սերունդին, նաեւ հին սերունդին մեծ մա-
սին:

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ